

сбор от самостоятелни фейлетони, литературни портрети, есета и разкази, тя е стройна, органически споена литературна цялост.

Спряхме се по-подробно върху „Бронзовата врата“, тъй като това е най-сполучливата представителна книга за новаторското течение в полската литература, което, макар и да не е доминиращо, все повече печели симпатии на читателите. Причината за големия ѝ успех се състои главно в това, че новаторството на формата е свързано с новаторството на идеите, че не е литература на самоцелния експеримент, че е обвързана с лице към живота и дава отговор на съществени въпроси, които възбудят съвременния човек. И макар „Бронзовата врата“ в своя текст и подтекст да е дълбоко антикатолическа книга, а известно е, че вярващите в Полша са преобладаващо мнозинство, това не ѝ попречи за три години да има четири издания.

В това литературно течение съществуват и друг вид произведения, в основата на които лежат също така идейните и морални проблеми на нашето съвремие, но изразени подчертано субективно, понякога неясно. Тук спадат такива произведения, като „Средиземноморския мит“ на Мечислав Яструн, живо написаната историософска студия на Ян Кот „За Шекспир“, „Тъмнини покриват земята“ и „Дверите на рая“ на Йежи Анджеевски и редица други. Ако сравним последните две произведения на Анджеевски — и специално „Тъмнини покриват земята“ с „Пепел и диамант“ (по която е снет един от най-интересните полски филми), ще видим, че писателят е направил крачка назад. „Пепел и диамант“, излязла преди петнадесет години, си остава и до ден днешен едно от най-значителните произведения на полската литература. В него авторът нарича широки правдиви платна на класови битки и възбуждащи човешки образи. „Тъмнини покриват земята“ е посветена на механизма на властта по времето на култа към личността, макар и да е облечена в историческия костюм на средновековната инквизиция. И тук се чувства своетообразният стил на един значителен художник, но е накръсена историческата правда. Тук не става дума за балансиране между черното и бялото в живота по времето на култа, за дозата на критицизъм към методите и похватите на властта през култовския период. В Полша никой не е бил ограничаван да си изкаже мнението по тези въпроси. Става дума за идейното и художествено обобщение, за това, че в тази борба със силите на старото, задържащи развитието на живота, авторът не е определил своето място, застанал е на позициите на хладнокръвен наблюдател и произведението е придобило абстрактен характер, загубило е от остротата си. То клони към онези произведения, които бяха рожба на конюнктурата, на слабата идеологическа подготовка.

В дискусиите около конгреса на писателите и на самия конгрес се изтъкна, че такива произведения, макар и да предизвикват спорове в оценката на един или друг въпрос, имат право на съществуване, тъй като внасят оживление в литературата, придават ѝ по-голяма свежест в интерпретирането на известни страни от живота. Това становище е по-възприемчиво особено сега, когато литературната критика все повече се активизира и пристъпва от по-широки обществени позиции и с чувство на по-голяма отговорност към въпросите на литературата. Защото имаше период, когато на литературния пазар излизаха произведения на полски и на чужди автори, които не стояха на необходимата висота в идейно и художествено отношение, а литературната критика ги подкрепяше или пък ги премълчаваше, като оставяше читателят сам да се промъкна през един литературен гъсталак с много стръмнини.

Особено жив интерес предизвиква така наречената демитологическа литература, наситена също така със значителна доза критицизъм. Тази литература има своите талантливи представители в лицето на Славомир Мрожек, Станислав Дигат, Станислав Желински, а напоследък и на Тадеуш Ружевиц. Със средствата на заразителния тънък хумор и острата гражданска сатира са атакувани преди всичко стереотипният характер на мисленето у много хора, тяхната умствена леност, която не им позволява да се отърсят от наслоенията на миналото, нравственото дебелокожие, напереното парвенюшко самодоволство на тези, които са съумели „да се наредят“ в живота. Твърде характерна

с това отношение е пиесата на Т. Ружевич „Картотека“, в която между многото недостатъци у героите си авторът атакува най-важния — начина на мислене и по-специално автоматизма на стереотипното мислене. Ето и един от многото характерни примери: „Я ми кажи, мой драги, за какво обичаш Шопен?“ — пита професорът студента. — „Шопен е скрил в цветята оръдия и прославил името на Полша в целия свят.“ — „Да, така е, обаче какво ти чувствуваш, когато вече втора година слушаш неговата музика?“ — „Чувствавам дълбока благодарност към великия композитор.“

Твърде често в тази литература се срещат герои, които със своето поведение, с всеки свой явен или прикрит жест непрекъснато питат „знаете ли кой съм аз?“ Вторя природа у тези хора е станало вече желанието всяка тяхна проява да бъде предмет на непрестанни похвали и одобрения от околните. Те са неуморими педагози в чистотата на лекции по въпросите на житейската мъдрост и човешки опит. И в тази си упорита практика никога не искат да разберат, че могат да изпаднат и в нескромност и да предизвикат досада.

„Най-сигурният път“ за утвърждаване на собственото достойнство е клюкарството: клюкарствувайки, ние си осигуряваме мястото на съдии и автоматически заемем „по-висши позиции“ от тези, които са предмет на клюката. За „експертите“ по големите проблеми на нашата епоха тези на пръв поглед дребнички въпроси ще се сторят съвсем дребни камъчета по триумфалния и светъл път към бъдещето. Но ако се вгледаме в океана от човешки страсти и амбиции, ако гледаме на живота направо в очите, ще видим, че тези плевели на еснафщината и ограничеността не един път троят и покрусят душата на хората. В третирането на тези въпроси полската литература има несъмнени успехи — споменатите автори излязоха с редица сполучливи хумористично-сатирични произведения. Но някои писатели, в стремежа си да демаскират заостенели навици, понятия и поведение у хората, започнаха твърде често механически, без всякакъв подбор и художествен усет да повтарят най-обикновени случки и вицове, да ги вземат „направо“ от живота и да изпаднат в натурализъм и безвкусова тривиялност. Практиката показва, че този вид „лека“ литература изисква не по-малък художествен талант и познаване на живота, отколкото „сериозните“ литературни жанрове.

Друго едно направление, макар и не така ярко очертано, е свързано с един цял комплекс от морални и философски проблеми, които известният полски философ и социолог Адам Шаф нарича „търсене на смисъла на живота“. Тази литература има своите изтъкнати представители от твърде отдавна в лицето на Ярослав Ивашкевич и Адолф Рудницки, а напоследък тя се създава и от такива изтъкнати писатели, като Юлиан Стрийковски, Кажимеж Брандис, Мечислав Яструн, Тадеуш Конвиецки и други. Българският читател е имал възможност да се запознае с тази литература чрез преведената преди две години книга „Животът — големият и малкият“ на талантливия писател, голям и искрен приятел на нашата страна — Вилхелм Мах.

Това течение има дълбоки традиции в историята на полската литература, обаче по времето на култа на него се гледаше с пренебрежение, а проблематиката, която разглеждаше, се смяташе за второстепенна, а дори и излишна и фактически бе предоставена само на католическите писатели и на екзистенциалистите.

Когато се вгледаме в състоянието на съвременната полска литература, не можем да отнимем споровете и дискусиите, които се водиха и се водят по въпроса за съдържанието и особено по въпроса за измененията в стила и по-специално за еволюцията на формата. Тези обсъждания и полемки са твърде поучителни и дават обилен материал както за успехите, така и за недостатъците в развитието на литературата.

Що се отнася до формата, най-голямо изменение тя претърпя в областта на поезията и особено на младото поколение поети. В своя бунт срещу „традиционната“ поезия се стигна до крайности, до затваряне в кръга на завоалираната метафора, на символа, а дори и в частицата от символа. Има поети, които поднасят на читателя неща, които не могат да се дешифрират с помощта на каквото и да било ключ. Още преди две години

известният поет от по-старото поколение Антони Слонимски даде израз на своето недоволство в стихотворението „В защита на стиха“. Смята се вече за храброст, пише поетът, „ако някой напише стих — римуван и разбран“. Тази поезия е обвинявана в херметичност, егоцентризъм, в това, че е абстрактна и че сляпо възприема чужди образци, възникнали при друга общественно-политическа и културна среда. Тя насочи стрелите си за разбиване на традиционната форма, но не съумя да предложи на читателя нов, по-богат и въздухащ поетически свят. Истински новаторска поезия е възможна, когато се изхожда и от съвременен мироглед, и от съвременно светоусещане, корените на което са дълбоко в народния бит и душевност, когато творецът е обърнат с лице към действителните проблеми, които възбудват хората. В противен случай никне поезия на хладното майсторство, граничещо със жонгльорство, поезия на криво разбрани модерен стих.

Казаното по-горе не се отнася до поезията на всички млади. Творчеството на такива млади поети, като Станислав Гроховяк, Едвард Старуха, Богдан Дрождовски и други говори за едно дръзновено, смело и плодотворно новаторство.

Вторият поток на поезията, чиито води стават все по-буйни, и който фактически характеризира състоянието на съвременната полска поезия, също така се отличава с нова, съвременна форма: описанията се изместват от асоциации, наситени с голям интелектуален заряд, в основата на които стоят философските и морални проблеми, възбуждащи днешния човек. В текста и подтекста на тази поезия се чувства трагичната нотка от кошмарното минало на окупационния период. По своето същество тази поезия е дълбоко хуманистична, възбуждаща, поезия, която „храни мечтите и носи бунт“. Тя изисква по-голяма литературна култура. Най-изтъкнатият представител на тази поезия е Тадеуш Ружевиц.

В прозата също така се забелязват значителни изменения, проявяващи се най-ясно в по-голямото разнообразие и богатство на формата. Не става дума, разбира се, за самоцелни експерименти, а за богатство и разнообразие във формата, здраво свързано с нови идейни търсения. Наред с повествователната традиционна проза, която и досега е доминираща, се появи нова проза, с новаторски амбиции, която скъса с традиционната фабула. Твърде често в литературните спорове и дискусии, когато се прави характеристика на тази литература, се изтъкв, че появата на тази белетристика е една логическа последица от големите изменения, от темпото и ритъма на живота през втората половина на XX век и продиктуваните от всичко това нови психологически моменти. Оттук и бягството от широките епически платна, от подробно описание на биографиите на героите и на събитията в техни хронологически ред и стремеж към състяване на „материала“ чрез съкращаване звената на описателството и информацията, чрез съксяване на обстоятелствените и сюжетни връзки. Сред значителна част от писателите не съществува влечение към традиционната литература, която поради своя характер се нуждае от един по-голям размах и широк фон, а така също и от по-голям интервал от време. Бързите изменения в живота и дезактуализирането на някои явления от настоящата действителност също така не благоприятствуват за развитието на традиционната белетристика. Съществува стремеж да се отстранят от литературата онези елементи от конюнктурен характер, които я правят прекомерно злободневна и утилитарна. Но някои творци много се увличат, твърдят, че литературата трябва да се занимава само с факти, проверени от времето, а това, което шуми и бушува около нас, може да бъде предмет единствено на публицистиката.

Ако се опитаме в най-общи линии да дадем характеристика на полската литература през последните няколко години, ще се очертаят две главни течения. Едното е обърнато с лице към живота и с чувство на отговорност третира важни въпроси от съвременната действителност. В основата на тази литература лежи мисловното, интелектуално начало, което кара читателя не само да се възбужда, а и да чувства сладостта на мисленето. Фабулата в прозата изменя своята функция, става все повече подчинена

на размишлението, докато в традиционния роман фабулата играе по-голяма роля. Разбира се, не трябва да се прокарва китайска стена между интелектуалното и емоционалното начало. Работата се състои в това, че съвременният човек с цялата си сложна и все по-усложняваща се психика е склонен и принуден да овладява емоциите си, да ги регулира в много по-голяма степен, отколкото един човек, който в културно отношение стои на по-ниско ниво. Това съвсем не означава, че чувствата са по-слаби. Означава само, че те са по-въздържани. И освен това интелектът играе все по-голяма роля. От формална гледна точка тази литература е по-кондензирана, фабулата е видоизменена и ограничена, обогатени са средствата на анализа, туширана е често границата между белетристиката и есето, все по-широка и разнообразна е употребата на параболата, все повече се прибегва към философския размисъл.

Когато човек чете споровете, които се водят по въпросите на стида, неволио си спомняме думите на големия американски писател Марк Твен, който в увода към една от книгите си заявява, че напълно съзнателно изпуснал описанието на природата, тъй като то разкъсвало потока на разказа. И за да запълни тази празнота, поместил в края на книгата редица откъси, взети от произведенията на изтъкнати писатели, като съветва читателя в случай на нужда да прочете съответни пасажки за изгрева и залеза на слънцето, за гръмотевиците и светкавиците, за дъждовете и тайфуните. . .

В тези думи нма актуален смисъл и за някои наши писатели, които проявяват ослонност към многословието, разлатостта, излишното описателство.

Лаконизмът в прозата, за който става дума, се проявява в това, че авторът не казва всичко, каквото знае по даден въпрос, не натрапва през цялото време своите възгледи, обича многоточията и оставаме с впечатлението като че ли се допитва по един или друг въпрос до читателя — или най-малкото не го третира като малолетен.

Що се отнася до средствата и похватите на психологическата характеристика на героите, в този тип литература доминира прекия психологически анализ, а не характеристиката чрез диалог и действие. Тази литература, макар и да изисква един по-подготвен читател, е все по-широко разпространявана и има широк кръг читатели. И ако все пак тук и там да се появяват критически гласове, те са резултат на редицата несполучливи, претенциозни произведения, в които има повече шум и парадиране, отколкото истинско новаторство.

Читателите изразяват недоволство главно от поезията на мнозина от младите. Поетите от средното и по-старото поколение също така търпят еволюция, макар по принцип да останаха верни на своя творчески път. Ако обърнем страниците на литературния печат, на поетическите томчета, издавани в твърде скромни тиражи, не само поради липсата на хартия, а и поради липса на повече читатели, ще видим, че са станали сериозни изменения. Класическият стих, обвързан със силаботоническото стихосложение, почти изчезна. Получи право на съществуване по-свободният, модерният стих. Практиката и тук показва, че в ръцете на истински творец този стих дава огромни възможности за творческа изява. Пример в това отношение е поезията на Тадеуш Ружевич, а от по-младите — на Станислав Гроховяк и други. В ръцете на посредствени таланти и поети-сноби обаче този стих е средство за поетически спешуляции. Практиката показва, че не само свободният размер, не само липсата на рима прави ново и съвременно едно стихотворение. Много по-важно е поетическото мислене, художественото обобщение, съвременната поетическа образност. Тук е необходимо преди всичко наличието на ново съдържание, без което и най-изисканата поетическа форма може да си остане само красива фраза. Дискусията, която се водиха напоследък, и така също и самата литературна практика показва, че откъснатостта от живота и механичното пренасяне на чужди образци са главната причина за несполучливите произведения, претендиращи за новаторство.

Заслужава внимание също така и изказването пред конгреса на писателите на другаря Винченци Крашко, завеждащ културния отдел при ЦК на ПОРП, който изрази становището на партията по въпросите на литературата и изкуството. Спирайки се на недостатъците в развитието на полската литература, той заяви, че партията няма намерение да се меси по въпросите на художественото майсторство. „Писателят повече от когато и да било знае как, кога и с какви средства да си послужи, за да проникне в съзнанието, в сърцето и душата на хората. Не искаме писателите да се отказват от които и да било средства на художествен израз. Никой няма намерение да поставя под съмнение правото на писателя да осъвременява своя стил върху базата на експеримента и чрез опита на световната литература. Обаче желаем литературата, независимо от нейната художествена форма, да участва в сложния, а понякога и драматичен процес на раждането на нашия социалистически живот. . . , да показва как от редица години неразделно се преплита съдбата на отделния човек с делото на социализма.“

Недостатъците в полския литературен живот, според др. Винченци Крашко, се проявяват главно в това, че част от писателите хаят своя талант, като избягват проблемите, които възбудят съзнанието на хората и се занимават с доста странични въпроси на живота или пък със самоцелни формални търсения, твърде далечни дори и от най-широкото художествено разбиране на експеримента.

Дискусията около конгреса на писателите, горещите спорове, които се водят напоследък за характера и бъдещото развитие на литературата, все по-голямата изискателност на читателите и големият размах на социалистическото строителство са гаранция, че полската литература ще завоюва още по-големи успехи.

ЗА ДЕКАДЕНТСКИЯ И ЗА ИСТИНСКИЯ АВАНГАРДИЗЪМ

(По страниците на сп. „Меркур“, ГФР, 1962 г.)

М. Аргирова

Едно от най-солодните западни издания, което представлява новите тенденции в буржоазната литература, в буржоазната естетическа и философска мисъл, е излизаното в Шутгарт, Германската федерална република, списание „Меркур“. В него ще намерим статии и материали по всички онези въпроси, с които днес се шуми и спекулира на Запад и се правят опити за някакво обновление на известните и остарели вече идеалистически теории. В изкуството особено много се дискутира за позициите на т. н. „авангардизъм“. Понятието „авангардизъм“ е придобило такова широко значение в статиите на западните автори, че те го тълкуват и превръщат в платформа за най-разнородни гледища.

В този смисъл представлява особен интерес статията на известния западногермански поет и есеист Ханс Магнус Енценсбергер в кн. 5 на списанието. Статията е озаглавена „Противоречията на авангардизма“. В нея авторът изчерпателно анализира това литературно понятие, като се стреми да разкрие неговия исторически, социологически и естетически подтекст. И въпреки че той още в началото прокламира „правото на защита“ на всеки експеримент срещу потисничеството на една „културна реакция“ (очевидно той търси такава и в социалистическите страни), в хода на своя анализ Енценсбергер сам стига до мисълта за абсурдите и варваризма на това движение. Като се

ПРОБЛЕМИ НА ПОЛСКАТА ЛИТЕРАТУРА В СВЕТЛИНАТА НА XIII КОНГРЕС НА СЪЮЗА НА ПОЛСКИТЕ ПИСАТЕЛИ

Бочо Марковски

Едва напоследък, във връзка с XIII конгрес на Съюза на полските писатели, се разгърна широка и дълбоко принципна дискусия за състоянието и перспективите на полската литература. В атмосферата, в духа на заседанията на самия конгрес също се чувствуваше нещо ново — по-голяма принципност. Вниманието беше насочено преди всичко към възлови, централни проблеми, докато на предишните конгреси често се акцентираше върху второстепенни въпроси от тясно професионален характер.

Дори и при най-добро желание за добросъвестно и обективно представяне на литературните факти човек не е застрахован от опасността да изпадне в едностранчиви оценки, тъй като в полската литература има такова разнообразие на творческите индивидуалности, а някои творци претърпяха такава еволюция, че информацията, а особено по-кратките, са доста трудни. Все пак някои явления са твърде очевидни.

Ако се сравни литературата в Полша през последните шест-седем години с литературата от предишния период, всеки непредубеден читател ще види, че по-новата литература стои на по-високо художествено ниво, характеризира се с дълбочина, богатство и динамика. Развитието на отделните творчески индивидуалности става много по-органическо, свободно и непринудено.

Още преди 1956 г. ледовете на догматизма и сковаността започнаха сериозно да се пропукват. Една година преди това на страниците на литературния седмичник „Нова култура“ излезе „Откритата поема“ на Адам Важик, в която с рядка гражданска смелост авторът се опита да постави пръст в раната, да разкрие художествено редица отрицателни явления в живота на страната, плод на сталинизма. По това време се появи и „Майката на Кралевци“ на Кажимеж Брандис, която също така постави на преценка редица явления в живота на страната през периода на култа към личността. В почти целия печат, в литературата и изкуството започна да се чувствува бунтът срещу фалшивата идеализация на действителността. Със средствата на дълбоко възмущаващото изкуство трябваше да се излезе със справедлива преценка на нещата, да се изобразят такива, каквито са си. За писателите стана ясно, че нито чрез романтичната приповдигнатост от първите години на народна власт, нито чрез похватите на тъй наречената „производствена“ литература (синоним на схематичната, натрапничаво-поучаваща литература по времето на култа към личността) е възможно да се даде художествен отговор на въпросите, поставени от новата историческа обстановка.

Ще бъде обаче неправилно, ако се каже, че литературата използва така, както се очакваше, благоприятната обстановка за разчистване на всичко старо, консервативно и пречещо на новото в живота. Появиха се произведения — и то в голямо количество, — изпълнени с такъв гняв, с такива съмнения, които започнаха да подкопават самите основи на социалистическия ни идеал. Критикувайки сталинизма, тази литература не можа

на види оздравителния процес, перспективите на възраждане и подмладяване на теорията и практиката на социализма, ленинския дух на голямата стратегическа битка. Тези книги, възникнали като гъби след дъжд, въпреки шума, който предизвикаха, не оставиха трайни следи на литературната нива и някъде към края на 1958 г. бяха вече към своя залез. Основният недостатък на така наречената „литература на равносметката“ се състоеше в тенденциозния подбор на фактите, в изопачаването на жизнената правда, а така също и в липсата на художествена възискателност. И въпреки че тази литература излезе на дуел срещу схематичната, опростителска литература, по същество тя страдеше от не по-малка доза схематизъм — с тази разлика, че на мястото на всемогъщия и плосък герой от схематичната литература, за когото нямаше гордиеви възли, които да не можеше да разплете, сега се появи герой — безпомощен и преизпълнен с комплекси, с една усложнена психика, в чието изображение легна екзистенциалистическата концепция за съдбата на човека.

В края на краищата трайни следи остави литературата, в която се даваше правдив художествен отговор на големите мирогледни, философски и морални въпроси на времето, по които в Полша се водиха доста оживени разговори. Значителни творби създадоха такива писатели, като Леон Кручовски с драмите си „Първият ден на свободата“ и „Губернаторът“, Кажимеж Брандис с „Романтичност“ и „Писма до госпожа З.“ и Тадеуш Бреза с „Бронзовата врата“, както и Тадеуш Ружевиц с дълбоко хуманистичната и истински новаторска поезия. Напълно заслужено последните двама писатели получиха миналата година първите две държавни награди в областта на литературата.

Особен интерес представлява „Бронзовата врата“ от Т. Бреза — както от идейна, така и формална гледна точка. Описвайки Ватикана, дейността на неговите големи и малки функционери с необикновена политическа острота, с тънък психологизъм и дълбока историческа интерпретация, авторът разкрива централните конфликти на нашето време — борбата между двата свята — капиталистическия и социалистическия, борбата между две култури — светска и религиозна и борбата срещу бюрокрацията. И макар Бреза да е съсредоточил вниманието си върху Ватикана, ние не само виждаме католицизма и тази култура, която все повече звучи анахронично, но и чувстваме пулса на съвременната ни история, жизнеутвърждаващата правда на социалистическата ни епоха.

От художествена гледна точка „Бронзовата врата“ е наистина новаторска. Това е книга раг ехеланс политическа, в която обаче липсва пряката политическа аргументация. Във връзка с това авторът прави следното интересно признание: „Най-много се интересувам от интелектуалния, политически морал на човека. И считам, че за това може да се пише, без да се прибегва към монтирането на класическа политическа интрига. В края на краищата великите фламандски или пък германски художници са ни оставили гениални портрети на търговци, без да ги представят как сключват търговски сделки. Не е непременно необходимо лицата да се вмъкват в действието, което по принцип отклонява вниманието на читателя от най-съществените въпроси. Това може да се каже и за „Бронзовата врата“. Никъде не давам Пий XII в процес на някаква интрига.“ Авторът представя религиозните и философски догми на своите противници не чрез абстрактни обобщения, а чрез живи, обикновени разговори, които водят неговите опоненти, като им позволява със завидно спокойствие и търпимост да изкажат до край своето верую. По този начин той успява да навлезе дълбоко в техния свят на мисли и чувства, да проникне в неговата същност и като мъдрец и голям художник да ни нарисова жив, пълнокръвен отрицателен образ. Писател с рядък политически усет и широки културни интереси, Бреза си дава пълна сметка, че за да се нанесе сериозно поражение на врага, не са нужни гръмки фрази и повърхностни обобщения, от които твърде много страдеше нашата литература, когато вземаше за прицел подобна тема. И макар книгата да носи подзаглавието „Римски бележник“ и да представлява